

AZ ÚJ «MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET»

(Fajiság vagy kultúrképződés?)

Irta: Hajnal István

ALLITÓLAG a történetből való a jelen. Többnyire úgy látszik azonban, hogy a történelemnek kell úgy formálódnia, ahogy azt a jelen érdekei és érzelmei kívánják. Történeti érvelés, a multnak kötelező tanulságai helyett.

Kultúra, fejlődés, társadalom, nép, nemzet, faj: Ma végzetes problémákká lettek. A jelen erői sodorják valamiféle sors felé. Pedig a történetből valók. Nincs hát olyan történelem, amiből megtudnánk az egyetlen igazságot?

Egy vagy két emberöltővel ezelőtt még idegeket nyugtató volt az akkori művelődéstörténet. Mi voltunk a nagyszerűek, a haladot-tak, a régiek rendeltetése az volt, hogy idővel, századról-századra folyó küzdelemmel, olyanokká legyenek, mint mi vagyunk. A művelődéstörténet passzióval halmozta a régi kultúrformák adatait. Iskola, irodalom, művészet, jog, gazdaság, udvari élet, főúri élet, családi élet, szokások, erkölcsök. Átvételek, hatások. Az egyik század iskolájából fejlődött a következő századé, jogszervezetéből a következő század jogszervezete. Ily kultúrformák között bujt meg a régi ember, nem tudni, miért épp ilyenek között.

Az utolsó évtizedekben aztán csaknem megszűnt a «művelődés-történet» külön tudománya. Csak egyetlen történet van. Akár cselekedet, akár kultúrforma: mind a korszak és a kultúra lelkiségéből, szelleméből következik.

Egyszerre mozgásba jött minden a mult életében. Minden kultúrformát gázneműi belső feszítőerők hajtottak s alakítottak. Honnan a kultúrák, népek, korszakok e belső energiái? A szellem külön élete? Metafizika? A Teremtés méhéből emelkednek fel? A született emberbe beleoltva? Biológiai fajiságban rejlő lelkiségek?

Ma ez a kérdés. Mi a francia, mi a német? Mi a magyar? Összevissza elemzése, magyarázgatása a szellemnek-jellemnek, népi hivatásnak.

Hinnünk kell, hogy a történeti élet formái mögött mély dolgok rejlenek. Hinnünk kell a legmélyebb, átfogó kultúrformában, mindnyájunk édes történeti otthonában, a nemzetben. De talán mégsem kell hinnünk mindenben, ahogyan e kultúrformákat elődeink valaha is megélték.

Sem a régi «művelődéstörténet», sem a mai «szellem-történet»

nem ad választ arra, hogy miként történt. Az egyik csak a formákat konstatálja, a másik csak az erőket. Pedig hitünk, odaadásunk, bizakodásunk csak akkor lehet szilárd, ha tudjuk, miként keletkeztek a kultúrformák, mit ragadtak meg, fejeztek ki az örök emberi élet anyagából, miként segítették fel a csupasz embert magasabb létre, az embereket magasabb, teremtő közösségre. Akár szerszám, akár műalkotás ; akár élőszó, vagy irodalom ; vagy család, gazdaság, kereskedelem, államszervezet : Minden forma a társadalmosodásnak módszere. Módszer, amivel az egyén a maga életének belső tartalmait kapcsolja a többiekéhez ; s azt s úgy emeli ki magából, amit s ahogyan a társadalmosodás módszerei számára lehetővé teszik. Semmit sem ad önállóan, mindent a formák, módszerek érintése alatt ; s miközben a formák megérintik, mindig újat ad mégis önmagából hozzájuk, mindig gazdagabb életanyag kifejezésére alakítja tovább őket.

Konkrét formák, módszerek nélkül nincs társadalom, kultúra és fejlődés. Nélkülök csak ösztönösen egybeverődő embercsordák vannak, — ha voltak ilyenek valamikor.

Van tehát külön jogosultsága a művelődéstörténetnek, a kultúrformák tudományának.

De a módszerek nem önmagukban, önmagukból képződnek ki és fejlődnek tovább, mint ahogyan a régi művelődéstörténet előadásában szerepelnek. Viszont másrészt nem is metafizikai vagy biológiai eredetű lelkeség képesít egyes népeket a kultúrformák továbbfejlesztésére, mintahogyan a mai szellemtörténetből önkéntelenül is következnek. A fejlődésképességnek is konkrét tudományos szempontokkal vizsgálható története van. A társadalmosodás formái, módszerei történeti vonulással érnek el új s új népeket. Az egyik termékenyen használja, fejleszti őket, a másiknál lim-lomként elveszhetnek. De ahol megtermékenyülnek, ott is azért, mert történetileg előkészített társadalomtalajra találnak. Oly közösségekre, amelyekben, bármily primitív módon is, ember és ember nem egyoldalú érdekek szerint igazodik egymáshoz, hanem valami előzetes történeti-szociális processzus következtében a teljes élet sokoldalú kölcsönös méltányosságai szerint. Oly megelőző processzus, amely a pillanat ösztöneit félretolja, az egyént és családot a maga személységi teljesítményeire utalja, a közösséggel csak az érdeknélküli szociális társkereséssel illeszti egybe. Az ily társadalomtalaj mohón issza magába az új szociális formákat, módszereket, amik az élettelen együttélés sokoldalú kifejeződését segíthetik. Mély életanyag kerül a formaképződésbe, új s új formák dolgozzák fel, tárják fel nagyarányú, magas kultúrszerkezetté ez életanyagot.

A kultúrfejlődés kérdése tehát a konkrét tudományos kutatás kérdése. A történetet is Isten vezeti, de emberileg megismerhető törvényszerűségek által. A kultúrformák nem lelkes lények, megtestesült szellemiségek, hanem módszerek funkcióiból egybeilleszkedett szerkezetiségek. A nemzet: forma és módszer, mélyen behatolva az élet örök emberi talajába. Ott alakul ki, ahol a minden nap kicsiny munkája s öröme nem szorul hátra valami erőszakos, uralmi érdekközösségben, vagy alattomos, «észszerű» szabad társadalomversenyben. Ott, ahol az egyén nem elkülönült erő-egység, hanem a kultúrformák közvetítésével sokoldalú kötöttségben él társaival, — minthogy a formák a maga belső világát varázsolják gazdaggá, színessé és tudatossá. Már a bölcsőnél kezdődik e formák szerepe, öntudatlan örökségei a szülőknél és a környezőknél. Magatartásuk, mozdulatuk, mosolyuk, hanglejtésük, beszédük: nem csupasz ösztönösség, több-kevesebb kultúrforma rejlik bennök. A mosoly, a gesztus egészen más, ha az ösztönös érdek, vagy ha a tiszta szociális öröm csalja ki az emberből. Már a gyermekkor első éveitől kitörőhatetlenül bevésődnek a lélekbe e formák, s általuk a társadalomhoz való igazodás módszerei. Szerepük jelentősebb, mint a magas kultúrformáké. S szívósabb is; a magas kultúra tönkremehet s a család és a személyes együttes körében továbbra is folyik ez életközeli formák hagyományozása.

Innen a «népjellemnek» gyakran csodálatos, kultúrfejlődéseket, hanyatlásokat is átélő állandósága. A történeti kutatás azonban kevésbé vizsgálhatja ez életközeli, személytől el nem vált, nem technizált formák szerepét. A teljes kultúrszerkezetből kell következtetnie rájuk. Nevezheti «népiségnek», de tudnia kell, hogy konkrét formák működéséről van szó e kifejezésben. «Fajiságnak» kár neveznie; a magyar nyelv csak különféle «fajtat» ismer, amikor különféle életformát élő emberekről s népekről beszél.

A lényeges az, hogy a nagy kérdések megoldására bizalommal fordulhatunk az objektív tudományhoz. Megvan a pozitív munkaprogramm lehetősége a kultúrfejlődések és nemzeti fejlődések magyarázatára. Oly «művelődéstörténet» alapján, amely a társadalom formaképződését teljes, törvényszerű üzemiességében tekinti át.

Ami pedig a mai világ küzdelmeit illeti: ez a művelődéstörténet nem akar megbénítani semmi mélyenérzett meggyőződést és lendületet. De arra tanít, hogy a bajok orvoslásának a nemzeti lét biztosításának módja nem a vak erőfeszítésben, egy-egy gondolat mesterséges túlhajtásában rejlik. Akarnunk kell a kicsinyben a nagyot. Meglátnunk az egyszerű életben, munkában is a nagy tetteket felülmúló társadalomképző jelentőséget. Ami ma hiányzik:

a csöndes, elmélyülő, az igaz életalapokon önmaga megelégedésére munkálkodó «tiszteletes átlagember» típusának kell újra megadnunk a becsületet.

Az ilyen ember, ha talán idegennyelvű is, a tiszta szociálitás illesztékeivel forrad össze a mi életformáinkkal. Nem egyoldalú elvi közösséggel; s nem is vonhatja el tőlünk más nép felé valami egyoldalú elméleti közösség felébredése. A mi kultúrformáink lehetnek tán fejletlenebbek idegen népekénél; de az ilyen ember a teljes szociálitás örömeinek akar élni s nem csupán a magasabb, mesterségesebb kultúrformák élvezetének. Magyar fajta, mégis.

Lehetnek mások, nyelvben s nemzeti akarathoz velünk közösek. De idegen, szívósan áthagyományozott életközeli kultúrformák szerepe folytán önmaguk között is érdekközösség s a társadalommal szemben is, amibe behelyezkedtek. Újra nem tudják kezdeni, hiszen azért tarthatták fenn magukat, mert évezredek óta a magasabb, mesterségesebb, az élet teljétől elvontabb, mechanizált kultúrformák használatára nevelődtek. A «szabad versenyt» sikerrel és tehetséggel állják, mert nem húzzák le őket a társadalomtalajra a tiszta szociálitásnak életteljes kötöttségei. Nem magyar fajta; de nem is biológiailag predestinált fajiság. Küzdenünk azért s oly módokon kell ellene, amiért s amiként küzdünk minden elvont, mesterséges kultúrmechanizmus ellen. A haladás nem igazi fejlődés, ha csak gyors hasznos és csodálatos eredményekkel akar kápráztatni. A mély szociálitás gondos, munkás ápolása talán vissza is húz bennünket a haladás iramából. De hányszor lepte meg már hirtelen feltört magas kultúrákat oly népek kiapadhatlan fejlődésképesége, amelyeknek látszólag primitív kultúrformái az örök emberinek életteljességét érvényesítették?

Ezeket a gondolatokat ébreszti bennünk a «Magyar Művelődéstörténet» nemrég megjelent első kötetének olvasása. Nem tagadjuk, jól esett, hogy végre ismét nem szellemiségektől s lelkiségektől fűtött mult életről van szó benne, hanem a magyarság történeti életének konkrét formáiról. S mégis, egészen másként mint a régi, pozitivisták kultúrtörténetekben. Az új: a formaképződésnek szerves összefüggése, a magas felső szerkezettől le a népi, ősi társadalomstruktúráig. A magyar társadalom egész üzemiességének teremtő működése játszódik majd le előttünk a mű négy kötetében, ha ezt a programot következetesen keresztülviszik. Az első kötet bevezetésében a mű szerkesztője, *Domanovszky Sándor*, a kultúrformák történeti szerepéről értekezik. *Deér József*, *Váczy Péter* az ősi és középkori magyarság társadalomszervezetéről, *Kniezsa István*, *Mendöl Tibor* a népi összetételről s a település formáiról, *Kring*

Miklós, Tóth Zoltán a gazdasági és a hadi szervezetről. *Sinkovics István, Varjú Elemér, Korbuly György* a magánéletről, viseletről, egészségápolásról. *Balanyi György, Szilágyi Lóránd* a vallás, iskola és az irodalom, *Kampis Antal, Bárányné Oberschall Magda, Bartha Dénes* a művészet, kézművesség és a zene népi és magasabb kultúrformáiról. A szöveget páratlan gazdagsággal kísérik az illusztrációk, *Varjú Elemér* tudós és művészi szemléletes kiválogatásában. Nem akarjuk állítani, hogy a kép, amit a kötet a középkori magyar kultúrképződésről nyújt, teljes és egyenletes és hogy választ ad a mi jelenünket mozgó összes kérdésekre. De bizonyára mind többen lesznek közülünk, akik a mai vitairódalom aktualitásokat célzó erőfeszítései közt kifáradva ehhez a munkához folyamodnak, hogy megszilárduljanak és a magyar értelmiség nemzeti hivatásáról, kötelességeiről, munkás feladatairól határozott és mély szempontokat merítsenek.

A HOLD ÉS A FÜLEMÜLE

— *Silvio Novaro* —

*Mikor csak esti lilafény
borong az ormok peremén
és minden bölcső zengve ring,
a hold az égre leng megint.*

*A hold megáll a tengeren
s a fülemüle, kis zenész,
kit dalra gyújt a szenvedés,
most néz s elhallgat hirtelen:
kicsiny szívét mely oly csodás,
betölti szent csodálkozás.*

*Hallgat, ki eddig úgy dalolt,
megbűvölte a sárga hold,
mely fönt az égen leng megint,
mikor csak esti lilafény
borong az ormok peremén
és minden bölcső zengve ring.*

Berczeli A. Károly